

A biztonság gazdasági vonatkozásai, a mozgástér perspektívái

Gazdasági növekedés és politikai stabilitás (termelésbiztonság)

Vitaanyag

2007. január

Kerettételek

Több sikeres gazdasági felzárkózást végrehajtó ország példája is arra enged következtetni, hogy a gyors gazdasági növekedés, a fejlődés kézzelfoghatóvá válása a lakosság szélesebb rétegei körében hozzájárul a politikai stabilitás fenntartáshoz. Igaz ez számos latin-amerikai országra, de ugyanez elmondható a távol-keleti térség országaira, napjainkban leginkább Kínára, ahol a politikai rendszer sajátos átalakulása-mozdulatlansága ellenére a rendkívül gyors gazdasági felzárkózás hozzájárul a politikai stabilitás fenntartásához. Így a dinamikus, fenntartható gazdasági növekedés egy ország általános biztonsága szempontjából is fontos tényező.

A növekedés feltételeit és fenntarthatóságát illetően eltérés van a kis és a nagy országok között. A „nagy” országok nagyobb belső piaccal könnyebben tudják kisimítani a nemzetközi konjunktúramozgások által okozott ingadozó keresleti feltételeket a nagyobb külpiaci nyitottsággal rendelkező, általában kisebb országokhoz képest. A belső fogyasztás ilyen meghatározó kiegyensúlyozó szerepe egyértelműen követhető pl. az Egyesült Államok esetében. A belső húzóhatások fontosságára hívja fel a figyelmet az is, hogy a 90-es években pl. hiába volt pl. az Európai Unió exportteljesítménye és exportdinamikája sokkal erőteljesebb az Egyesült Államokban elértnél, ennek ellenére növekedése lassabb volt, és a gazdaság általában is lemaradást mutatott. Fontos látni azonban, hogy kis belső piacú, nyitott, felzárkózó országok számára mindezek ellenére az exportoffenzíva az egyensúlyt megőrző gazdasági növekedés meghatározó eszköze.

A nemzetközi növekedési környezet összességében a következő évtizedben kedvező, a korábbi évtizedekhez képest az országok sokkal szélesebb köre számíthat viszonylag gyors gazdasági fejlődésre, ami ezek belső stabilitását is erősíti majd. A jövőben várható folyamatokkal kapcsolatban a következő fontosabb tényezőket célszerű kiemelni:

1. A fejlett országok körében az elmúlt egy évtizedben a korábbi évtizedhez képest a növekedés összességében lassult, ezen belül azonban jelentős regionális átrendeződésre került sor. Ennek legfontosabb tényezője, hogy a Japán gazdaság növekedése visszaesett, az Európai Unió korábbi tagállamainak fejlődése lassult, ugyanakkor a világgazdaságban továbbra is meghatározó szerepet betöltő Egyesült Államok növekedése gyorsult. A növekedési különbségek az elmúlt egy-két évben a három legfejlettebb régió között csökkentek, de a következő években az ütemkülönbség újra szélesedhet, elsősorban az Egyesült Államok és az euró-zóna között, miközben a japán gazdaság az elmúlt egy évtizedben tapasztalt jelentős ingadozásokat mutatja továbbra is.

2. A világ GDP-bővülésében egyre fontosabb szerepet betöltő Kína (amely ma már árfolyamértéken is a világ GDP-jének közel 6%-át állítja elő, miközben 1990-ben ez az arány csak 1,7% volt) és India fejlődése továbbra is rendkívül gyors marad. A kínai gazdaság ellentmondásai, a városi és a vidéki életszínvonal közötti különbségek hatalmasak, de a vizsgált időtávon (3-10 év) belül ez még nem jelent kezelhetetlen kockázatot, s a gazdaság dinamikus növekedése továbbra is fennmarad. Kínában immár 30 éve átlagosan 10% körüli a GDP növekedése, ami példátlan a világgazdaság történetében, s jellegében a Japán felzárkózási modellre emlékeztet.

3. A felzárkózó és fejlődő országok növekedése szintén az elmúlt egy évtizedben jelentősen gyorsult. Az egyes feltörekvő régiók dinamikus felzárkózása között általában nagyon

sok a hasonlóság, kivéve Kelet-Európát, amely (Oroszország kivételével) eltérő típusú fejlődési mintát követ. A relatíve gyors növekedés és az általában kedvezően alakuló infláció mellett igen alacsonyak a megtakarítási ráták, ami erőteljes beruházási tevékenységgel párosul, emiatt a térség országai növekvő mértékben támaszkodnak a külső finanszírozási forrásokra (amiben a jelentős FDI-beáramlás ellenére is igen fontos szerepe van a banki hiteleknek). Ennek két fő kockázati következménye van: több országban is egyre nagyobb folyó fizetési mérleg-hiányok alakulnak ki; a külső eladósodottság szintje nő, a háztartások devizakockázata egyre nagyobb. E folyamat következtében is Közép- és Kelet-Európa eltérő utat jár be a többi feltörekvő régióhoz képest, azok esetében a külső adósság a GDP arányában gyorsan csökken, s a növekedés elsősorban belső megtakarításokon alapul. Mindezek következtében a kelet-európai térség külső pénzügyi sebezhetősége, a növekedés finanszírozhatóságának kockázata viszonylag nagy. A képet azonban árnyalja, hogy Kelet-Európát a nemzetközi piacok különleges elbánásban részesítik, ami alapvetően az európai uniós tagsághoz köthető. A tagság és az euró bevezetésének perspektívája a kockázatot mérsékli.

4. A következő évtized növekedési folyamataiban meghatározó hatású lehet, hogy a 2000-es évek közepén nem látni az eredményeit olyan új technológiai áttörésnek, mint amilyen az 1990-es években lezajlott technológiai forradalom következtében hosszabb időszakra is megalapozta a világgazdaság – különösen a legfejlettebb országok – gyors fejlődését. Jelenleg kicsi az esélye a kilencvenes évtizedben tapasztalthoz hasonló technológiai ugrásnak, sem a biotechnológia, sem pedig a nanotechnológia nem jutott el olyan szintre, ami drasztikusan módosíthatná a növekedés feltételeit a legfejlettebb országokban. Napjainkban a kilencvenes években kialakult technológiai hullámnak a második-harmad virágzása zajlik, amely továbbra is relatíve gyors fejlődést tesz lehetővé, s megakadályozza a hirtelen gazdasági lassulást.

5. A világgazdaság nagymértékű lassulását teszi ugyancsak elkerülhetővé, hogy a távolkeleti térség, elsősorban Kína dinamikus fejlődése extenzív gazdaságfejlődési impulzusokat továbbít immár nemcsak a kínai gazdaság számára, de világgazdasági szinten is. Ennek „csatornája” a közvetlen külföldi tőke egyre nagyobb volumenű beáramlása, a nemzetközi vállalatok bővülő tevékenysége. Ez egyben azt is jelenti, hogy napjainkban a világgazdaság fejlődése talán még a korábbiakhoz képest is nagyobb mértékben függ a vállalati tevékenységtől. A nemzeti határok kitágulásával a vállalati tevékenység színtere is egyre inkább globálissá vált, s a vállalatok ki tudják használni a növekedés és a fejlődés regionális átrendeződésének hatásait. Ez egyben azt is jelenti, hogy az államok ma már sokkal kisebb mértékben képesek módosítani egy ország versenyképességi, növekedési feltételeit, azok növekvő mértékben a nemzetközi vállalatok tevékenységéhez kapcsolódnak.

6. Az egész világgazdaság fejlődése szempontjából kockázatot jelent az amerikai dollár árfolyamának alakulása. A főbb világgazdasági centrumok között a folyó fizetési mérlegekben jelentkező egyensúlytalanságok jellemzője az Egyesült Államok külső egyensúlyának romlása, míg a világ többi részén általában javulás tapasztalható, ráadásul egyes gazdaságokban erőteljesen növekszik a többlet. Az USA mérleghiánya meghaladta a GDP 6%-át 2006-ben, s javulása csak nagyon lassú lesz, hacsak a világgazdasági fejlemények (pl. a szabad tőkének euró-piacok felé fordulása, a nemzeti valuta-tartalékokban az euró arányának jelentős növekedése a dollár ellenében) nem kényszerítik erre az amerikai

kormányzatot. Minden egyéb térségnek pozitív a mérlege, s ez gyakorlatilag az Egyesült Államok hiányát finanszírozza, csak az Európán belüli kelet-európai periféria kivétel, mely a GDP 5%-át elérő külső forrás bevonására kényszerül, várhatóan a következő években is. Ez a helyzet – a nemzetközi elemzések többsége szerint – alapvetően az árfolyamok módosulása révén változhat meg. Ezzel kapcsolatban azonban az Egyesült Államok érdekei nem egyértelműek, hiszen a dollár leértékelődése mellett és ellen is erős érvek sorakoztathatóak fel. Az erős dollár segítségével a magas olajárak kedvezőtlen hatásai mérsékelhetőek, miközben a külső egyensúlyhiányt a relatíve magas dollárkamatok révén viszonylag könnyű finanszírozni az olajexportáló és a távol-keleti gyorsan fejlődő gazdaságok egyre növekvő megtakarításaiból. Mindezek következtében csökken annak kockázata, hogy az USA külső finanszírozhatósága középtávon veszélybe kerül, s ezért drasztikus árfolyam-átrendeződésre az USA gazdaságpolitikai stratégiaváltása nélkül nem számítunk, így a dollár jelentős leértékelődése sem valószínű. A külföldiek kezén levő amerikai állampapír-állomány esetleg egyszerre történő visszaváltása azonban válságot okozna. Több elemzés is rámutat arra, hogy Kína ezt a módszert esetleg gazdasági fegyverként használhatja fel majd az USA ellen (erre azonban valószínűleg csak hosszabb távon, több évtizedes távlatban kerülhet sor). Mindenesetre a dollár hirtelen jelentős leértékelődése világgazdasági válsággal járna (ami a növekedési prognózisokat is alapvetően átrendezné).

Összességében megfogalmazható, hogy a hagyományosan elfogadott feltételezés, mely szerint a világgazdaságban a felzárkózó országok képesek hosszabb távon gyors növekedést elérni – ami hozzájárul a politikai kockázatok csökkenéséhez –, azzal egészíthető ki, hogy a legfejlettebb országoknak is kialakult mára egy olyan köre, amely gazdaság szerkezeti és gazdaságpolitikai okokból ugyancsak gyors növekedést képes fenntartani. A kedvező növekedési feltételek pedig jelenleg a világgazdaság soha nem látott széles körére terjednek ki, így a gazdaság fejlődéséhez kapcsolódó politikai kockázatok szintje a világgazdaságban az 1970-es 80-as évekhez képest jelentősen kisebb lesz a következő évtizedben. Emellett azonban a világgazdasági összefonódás szintje miatt a kedvezőtlen nemzetközi hatások – elsősorban a pénzügyeket illetően – rendkívül gyorsan képesek tovagyrúzni. Ennek ellenére is relatíve magas maradhat a nemzetközi gazdasági stabilitás szintje a világgazdaság általánosan kedvező állapota következtében.

A növekedés hosszú távú stabil fenntarthatósága: megtakarítások és beruházások

A növekedési feltételek a világgazdasági nyitottság következtében kialakult pénzügyi liberalizáció következtében is átalakultak. A finanszírozási forrásokhoz való hozzájutás a nemzetközi tőkebőség következtében lényegesen leegyszerűsödött, ami a kis belső megtakarítással rendelkező, vagy jelentősebb külső egyensúlyhiányt mutató ország számára is megkönnyíti a beruházások finanszírozását, így a gazdasági növekedés magas szintjének fenntartását. A gyorsabb növekedés finanszírozása gyakran a gazdasági fejlődés tényleges korlátját jelentheti: emiatt a növekedés nem képes dinamizálódni, annak ellenére, hogy annak feltételei a technikai fejlesztés lehetőségeit tekintve adottak. Átmenetileg különböző módszerekkel – külső forrásbevonás, kényszer-megtakarítások – bővíthető a beruházási források nagysága, de minél hosszabb időszakot veszünk alapul, annál inkább a

belső forrásokra utalt a gazdaság. Az igazán nagy belső piaccal rendelkező országok nagyobb biztonságban vannak, mert általában saját erőből is képesek lehetnek a gazdasági fejlődés több szakaszában is gyors fejlődést finanszírozni, s ugyancsak nagyok a kulcsvalutájú országok lehetőségei, mert módjuk van a nemzetközi tőkeátcsoportosítást nagymértékben befolyásolni.

A megtakarítások és beruházások GDP-arányos szintje a világgazdaságban az 1970-es 24-25%-ról a 80-as és 90-es évek során 22% körülire csökkent, majd a 2000-es évek elején jelentkező további visszaesés után napjainkban újra 22-23% körül alakul, jelentős eltérésekkel az egyes országok, vagy világgazdasági régiók között. A fejlett országok átlagában a megtakarítási és a beruházási ráta között nincs jelentős különbség, vagyis hazai forrásokból fedezhetőek a beruházások. Az Egyesült Államokban azonban a korábbi két évtized 16-18%-os megtakarítási aránya a 2000-es években 13-14%-ra csökkent, míg az eurózónában az elmúlt másfél évtizedben folyamatosan 21% körül alakult. Az utóbbi 4-5 évben átlagosan kismértékben nőtt a világgazdasági szintű finanszírozási igény, az Egyesült Államokban pedig robbanásszerűen szétnyílt a megtakarítások és a beruházások közötti olló. Ez azt is jelzi, hogy az Egyesült Államokban az elmúlt 4-5 évben egyre nagyobb szerepe lett a beruházások pénz- és tőkepiaci finanszírozásának.

A gyorsan fejlődő ázsiai térségben (a NICs országokon kívüli 23 délkelet-ázsiai ország) a megtakarítások erőteljesen emelkedtek, Kínában a GDP 50%-ához közelítenek (!), de a térség többi országában is magasak, s nagymértékben felülmúlják a beruházási rátát. Kína jelenlegi gazdasági helyzete ilyen szempontból a 60-as 70-es évek Japán felzárkózási modelljére emlékeztet. Kínában jelenleg nagy volumenű olcsó megtakarítások halmozódnak fel, amivel hosszabb távon is biztosítható a nagyon gyors gazdasági fejlődés, s ez az országban jelentkező kockázati tényezők ellenére is fontos tényezője marad a politikai biztonságban. Ugyanakkor valószínű az is, hogy az ország már a közeljövőben is egyre erőteljesebben a külföldi beruházási lehetőségek felé fog fordulni, ezzel más régiók fejlődésének gyorsulásához is hozzájárulhat (pl. egyes afrikai országok esetében). Ezt Kína a hatalmas tartalékai miatt képes úgy megvalósítani, hogy a belső beruházási tevékenység valószínűleg nem fog veszíteni a lendületéből.

Közép- és Kelet-Európában a nyolcvanas évekbeli 27-28%-os megtakarítási és beruházási ráta a 90-es években 20% alá esett (a FÁK-országok e szempontból kivételt jelentenek, ott magas a megtakarítások aránya a beruházásokéhoz képest), ami a GDP-arányában 4-5 százalékponttal magasabb beruházások következtében jelentős külső finanszírozási igényt támaszt. A beruházásokat akkor lehet problémamentesen finanszírozni, ha a szándékolt beruházások együttes összege – amely a háztartások, az állam és a vállalatok megtakarításaiból áll – eléri a szándékolt beruházások nagyságát. Ezért nem meglepő, hogy Kelet-Közép-Európában a külső források – közvetlen külföldi beruházások, hitelfelvétel – szerepe igen fontos a megfelelő beruházási szint fenntartásában, a gazdasági struktúra technológiai korszerűsödésében. Ez azért is kiemelkedő súlyú kérdés, mivel a térség egyes országai rendkívül egyoldalú gazdasági szerkezettel rendelkeznek (elsősorban Délkelet-Európában), emiatt gazdaságuk nagyon sebezhető, ami a térség amúgy is alacsony fejlettsége miatti politikai kockázatokat tovább növeli.

Következésképpen a világgazdaság egyes térségeinek növekedési feltételei a megtakarítási ráták eltérései miatt különböznek, erős a divergáló hatás, s a távol-keleti országok lehetőségei e szempontból igen kedvezőek. A nagyobb országok általában kevésbé se-

bevezethető a külső forrásellátottság oldaláról, mert vagy nagy belső megtakarítási képességük (pl. Kína), vagy kulcsvalutájuk (pl. USA) miatt könnyebben és nagyobb biztonsággal teremthetik elő a beruházások megvalósításához szükséges hazai vagy külföldi forrásokat. Ugyanakkor azok az országok is sikeresek lehetnek azonban a belső források növelésében, amelyek jelentős exportexpanziót tudnak megvalósítani valamilyen speciális tényezőellátottság következtében (pl. olajexportáló országok), vagy exportpiaci versenyképességük miatt.

Kelet-Európa stabilitása

A kelet-európai régió az elmúlt évtizedben sokkal gyorsabban növekedett az Európai Unió 15 korábbi tagjához képest, de a térség egyes ország-csoportjainak növekedési ütemei egymástól eltérőek voltak. Ez a növekedési különbség a régió egészét tekintve továbbra is fennmarad, noha néhány országban a gazdasági fejlődés lassulása sem zárható ki, ami többek között vagy az államháztartási reform és az euró bevezetése érdekében alkalmazott stabilizációs intézkedésekre, vagy az EU-csatlakozásra való felkészülésre, illetve gazdaságszerkezeti tényezőkre vezethető vissza. A régió összességét tekintve azonban a következő években továbbra is gyors növekedéssel lehet számolni, annak üteme a világgazdaság és az Európai Unió konjunkturális folyamatainak alakulásától függetlenül meghaladja az EU-15 átlagát. Ugyanakkor ez a növekedési ütem a világgazdasági átlagnál csak némiképp lesz magasabb, s csak európai szempontból számít kiemelkedőnek.

Kelet-Európa lényegében minden országa (talán Szlovénia kivételével) az EU átlagához képest alacsonyban fejlettnak tekinthető, s a több országban is nagyon gyors növekedés ellenére az Unióhoz való felzárkózás rendkívül hosszúnak ígérkezik. Az elmúlt másfél évtizedben csak néhány országnak sikerült a külföldi tőkére alapozottan jelentősebb technológiai fejlődést megvalósítani, ami a felzárkózás lehetőségét magában rejti, de a térség összességében ma nagyobb fejlettségi hátrányban van Nyugat-Európához képest, mint a XX. század első felében volt. A közép- és kelet-európai fejlettebb országainak (Lengyelország, Szlovákia, Csehország, Magyarország, Szlovénia) fejlődése egymáshoz többé-kevésbé hasonló pályán halad, relatíve gyors gazdasági növekedéssel (2000 és 2006 között éves átlagban 3,1-4,6% volt a GDP bővülése). A kevésbé fejlett Balti országok gazdasága ugyanezen időszakban igen gyors ütemben gyarapodott (éves átlagban 7-8% körül). A délkelet-európai országok ennél lassabban fejlődtek (5-6%), itt a növekedés egyelőre döntően extenzív tényezőkön nyugszik (Románia és Bulgária kivételével), s a gazdaság dinamizálásának lehetőségét a volt Jugoszlávia területén kialakult országok többségében erőteljesen visszafogja a monetáris politikának a költségvetési kiadásokat jelentősen korlátozó rendszere, a versenyképes exportkapacitások hiánya, a nem megfelelő nagyságú hazai és külföldi tőke, illetve sok esetben a növekedés volatilitását okozhatja az egyoldalú gazdasági szerkezet. Ukrajna és Oroszország átlagos növekedési üteme az elmúlt 5-6 évben szintén dinamikus alakult, amiben Oroszország esetében a növekvő nyersanyagárak, míg Ukrajnában a gazdaság viszonylagos stabilizálódása és a kedvező nemzetközi konjunkturális feltételek játszottak meghatározó szerepet, de jelentős szerke-

zeti átalakulásra egyik országban sem került sor. A következő időszakban az egyes térségekre vonatkozóan a következő növekedési feltételek tűnnek a legvalószínűbbnek.

1. Kelet-Közép-Európa fejlettebb térségében találhatóak az euró bevezetése és a növekedés ciklikussága szempontjából legproblematiszababb országok. Az eurót bevezetni szándékozó országokban mind az euró bevezetés előtt, mind pedig utána is növekedési áldozatokkal kell számolni. Lengyelországban és Csehországban az államháztartás hiányának leszorítása okozhat gondokat a következő periódusban, bár egyensúlyi mutatóik viszonylag kedvezőek (államadósság, folyó fizetési mérleg, külkereskedelem), ezért nincsenek alapvető kényszerek radikális államháztartási intézkedésekre (különösen akkor, ha az euró bevezetése csúszik). Szlovákia viszonylag egyoldalú gazdasági szerkezete kockázatot rejt magában (de a felzárkózás jelenleg igen gyors), míg Szlovénia kiegyensúlyozottan, továbbra is a graduális átalakítás stratégiáját folytatva fejlődik. Az államháztartás nagy rendszereinek reformja egyik országban sem zajlott le, 2006. júniusig a legmeszebb Szlovákia jutott. A következő 2-3 évben azonban ezek a tényezők nem okoznak jelentős kockázatot a régióban, a tőkebeáramlás magas szintje előreláthatólag fennmarad (amennyiben politikai okok ezt nem befolyásolják, pl. Lengyelországban). Az érintett öt országban ezért éves átlagban továbbra is 3,5-5%-os átlagos gazdasági növekedés valószínűsíthető az elkövetkező 3-10 éves időszakban.

2. A Balti országok érték el az elmúlt néhány évben a kelet-európai régió leggyorsabb növekedési rátáját, melyet a következő évekre továbbra is megőriznek. Bár folyó fizetési mérlegeik hiánya nagy, európai uniós alkalmazkodásuk még több éven keresztül jelentős növekedési impulzust ad számukra. Kockázati tényezőt Oroszország gáz- és olajszállításaitól és ezzel kapcsolatos árpolitikájától való függés jelenthet, de drasztikus politikai beavatkozás nélkül a következő 2-3 évben a három ország kisebb ingadozásokkal képes lesz tartani a 2000-2005 között elért 7-8%-os átlagos éves növekedési ütemet. Ebben szerepet játszik kis méretük, nagyfokú külgazdasági nyitottságuk, s szoros gazdasági kapcsolataik a skandináv térséggel.

3. Románia és Bulgária új EU-tagként számos olyan problémával szembesül, ami erőteljes szerkezetváltási kényszereket jelent, de növekedési trendjeiket ez egyelőre nem fogja alapvetően befolyásolni. Ezek az országok a kelet-közép-európai EU-tagoknál jóval elmaradottabbak (az egy főre jutó GDP alapján), így az EU-csatlakozásra való felkészüléshez kapcsolódó gyors növekedést az erőteljesebb felzárkózási pálya, és az EU konjunktúraingadozásaitól való kisebb függés is elősegíti. Ezért az elmúlt 5 évben elért éves átlagos GDP növekedés a következő években is fenntartható marad, noha bizonyos egyensúlyi mutatók (elsősorban a folyó fizetési mérleg egyenlege) egyre kedvezőtlenebbül alakulnak majd. Ennek a mérleghiánynak a fenntarthatósága, illetve annak helyreállítása kockázati tényezőt jelenthet a növekedési folyamatokra is, különösen a még hátralévő szerkezetátalakítási kényszerek következtében.

4. Délkelet-Európa legfejletlenebb országai torz gazdasági szerkezettel rendelkeznek, némelyikük esetében (pl. Bosznia-Hercegovina, Albánia) a termelőeszközök elavultsága nagymértékben megnehezíti a gazdasági szerkezet modernizálását, mivel a külföldi befektetők érdeklődését a rendkívül nagy tőkeigény mérsékli. A fejlett nyugat-európai országokhoz való felzárkózás a kelet-közép- és délkelet-európai térség országaiban általában jelentős konvergencia-folyamatot indít el, ezek közé tartozik a növekedési folyamatok szinkronba kerülése is. A délkelet-európai régió e konvergencia kezdetén tart, ezért a

növekedést még alapvetően belső tényezők határozzák meg. Ezekben az országokban a hosszú távú gazdasági fejlődés fenntarthatósága még nem alakult ki. Valószínű, hogy rövid távon a gazdasági fejlődés fő trendjeit illetően emiatt nem várható jelentős átrendeződés, s nem láthatóak azok a jelek, amelyek a gazdaság fenntartható pályára állását elősegítenék. Éppen ezért ebben a térségben a politikai kockázatot jelentősen befolyásolhatja/növelheti a növekedési folyamatok kiszámíthatatlansága és kiegyensúlyozatlansága.

5. Oroszország és Ukrajna gazdasága az elmúlt években gyorsan növekedett, azonban a két ország kilátásai nagymértékben eltérnek egymástól. Ukrajna az elmúlt évek során a gazdaság szerkezetváltásában igen keveset lépett elő, nem használta ki a kedvező konjunkturális helyzetből adódó lehetőségeit, az átmenetileg stabilabbá váló politikai légkört. Az elkövetkező években a korábbiakhoz viszonyítva visszafogottabb gazdasági növekedéssel, a beruházások átmeneti visszaesése után azok lassú emelkedésével, a fogyasztási és a kivitelben mutatkozó dinamika mérséklődésével számolhatunk. A korábbinál lényegesen pesszimistább képet rajzoló gazdasági előrejelzések mögött nyomós érvként húzódnak az országban zajló aktuális belpolitikai fejlemények, amelyek növelik a bizonytalansági és kockázati tényezők súlyát. Oroszország nyersanyagforrásaira alapozva egyre fontosabb gazdasági erővé válik. A belső gazdaság a kedvező külső folyamatok hatására stabil, bár az egyenlőtlenségek növekedése, a társadalom minden szintjén megmutatkozó szolidaritáshiány, s az állammal szembeni bizalomhiány hosszabb távon kedvezőtlen hatással lehet mind a politikai, mind pedig a gazdasági folyamatokra. Az erősödő nemzetközi pozíció, a nyersanyagkereslet növekedése az ország exportpiacain azt valószínűsíti, hogy rövid távon a makrogazdasági pálya továbbra is kedvezően alakul, a növekedés gyors marad, a makrogazdasági egyensúlyi mutatók kedvezőek lesznek.

Magyarország

Magyarországon a korábbi években a beruházáson, fogyasztáson és exportnövekedésen alapuló, hárompólusú növekedés szerkezete a strukturális reformok és a költségvetési kiigazítás hatására 2006-tól átalakult, és egyre inkább csak az export bővülése húzza a gazdaságot. A makrogazdasági stabilizáció és szerkezetátalakítást követően a stratégia időtávjának második felében a növekedés meghatározó tényezői már ismét módosulnak. Ezért a 2007-2015 közötti időszak a makrogazdasági folyamatok szempontjából két eltérő szakaszra bontható:

(a) 2007 és 2008-ban a gazdasági növekedés jellemzői a korábbi időszakhoz képest eltérően alakulnak, a beruházások és a lakossági kereslet lefékeződnek. Az egyensúlyi mutatók közül az államháztartás hiánya 2007-ben csökken, az infláció jelentősen, de a várakozásokba nem beépülő módon emelkedik, a külső egyensúly javul, a gazdasági növekedés némiképp visszaesik.

(b) A 2009-től kezdődő időszak makrogazdasági folyamatai egyre kedvezőbbé válnak. 2009-2013 között gyorsuló GDP-növekedés várható, amiben ismét egyre fontosabb szerep jut a beruházások és a lakossági kereslet növekedésének. A költségvetés helyzetének javulásával pozitívabbá válik az üzleti környezet, a kedvezőbb makrogazdasági környezetben a piac bővül, s az európai uniós források felhasználása következtében tovagyűrűző

beruházásokra is lehet számítani. Ez a kedvező makrogazdasági környezet hosszabb távon is relatíve gyors, a többi közép-európai országhoz hasonló, az Európai Unió régebbi tagállamainál jelentősen magasabb GDP bővülést valószínűsít.

A makrogazdasági stabilizáció hatásai mellett a következő tíz évre vonatkozóan fontos figyelembe venni olyan közgazdasági összefüggéseket, amelyek Magyarország fejlődése szempontjából fontos befolyásoló tényezőt jelentenek. A magyar gazdaság közepesen fejlett. Módja van fejlett technika átvételére, ami jelenlegi fejlettségi szintjéhez képest évi átlagban, és viszonylag hosszabb ideig gyors termelékenység- és GDP növekedést tesz – elvileg – lehetővé. Az optimista várakozások az elérhető növekedési dinamikát illetően nagyrészt ezen alapulnak. De a tartósan gyors gazdasági növekedéshez számos egyéb feltétel megléte is szükséges.

- * Meghatározó szerepe van annak, hogy országos szinten a megtakarítási ráta már most meglehetősen alacsony, s nem lehet számítani annak növekedésére. Emiatt, eltekintve a külső beruházási forrásoktól, a beruházási ráta nem igazán növelhető. A megtakarítások várhatóan kedvezőtlen alakulása döntően a háztartások nettó megtakarítási rátájának csökkenő irányzatára vezethető vissza ugyanis a háztartások hitelfelvétele – még a romló jövedelmi viszonyok mellett is – növekvő.
- * Az országos szintű megtakarítási ráta csökkenését váltja ki az is, hogy az egészségügyre, az oktatásra, továbbá a kutatási szférára a nemzeti jövedelem nagyobb hányadát kell(ene) fordítani még akkor is, ha az oktatásban és az egészségügyben a szükséges reformokat maradéktalanul végrehatják. Ez mindenképpen mérsékli a megtakarítási rátát, akkor is, ha a többletráfordítást a háztartások viselik, és akkor is, ha a terhek jó részét az államháztartás vállalja magára. (A többletráfordítás nagyobb része ugyanis bérjellegű kiadás lesz).
- * Bonyolítja az összes megtakarítás alakulását az is, hogy nálunk a makrogazdasági szintű megtakarítás nagyobb része a vállalati szektor megtakarítása. Ennek igen nagy hányada a külföldi tulajdonú vállalatok visszaforgatott profitja és újra befektetett amortizációja. A gond ezzel kapcsolatosan az, hogy a nagy külföldi monopóliumok döntően világgazdasági méretekben kalkulálnak, ezért az összes belföldi forrásnak ehhez a részéhez nagyobb fokú bizonytalanság kapcsolódik.
- * A külföldi megtakarítások bevonása is egyre problematikusabb, mivel ezen a téren a magyar gazdaság már abba a stádiumba jutott, hogy az importált tőkének a GDP-hez viszonyított nagy állománya következtében, a tőkeimport, mint jelentősebb nettó forrásnövelő tényező, hosszabb időszakban egyre kevésbé játszhat szerepet.

Összegezve: a beruházási források szűkülése miatt a bruttó beruházási ráta szükségképpen elmarad a kilencvenes években elért átlagos nagysága mögött, s a legjobb esetben is csak legfeljebb 23%-os lehet, hosszabb időszakban. Ez jelentősebb hatékonyságjavulás nélkül, a magyar gazdaság elmúlt 8-10 évben tapasztalt beruházásirátá-igényességével számolva maximum 3,6-3,7%-os átlagos növekedési ütemet valószínűsít. (ebben nincs benne az EU-források beáramlásához köthető növekedési hatás, amely azonban a legtöbb kalkuláció szerint átlagosan 0,2-0,4%-kal gyorsíthatja a gazdasági dinamikát), vagyis az ehhez a viszonylag kiegyensúlyozott, de nem kiugró nagyságú GDP-bővülés jelenti a hazai politikai stabilitás gazdasági hátterét.

Összegzés és javaslatok

A nemzetközi és a hazai adottságok jelenlegi feltételei alapján a gazdasági növekedés és a politikai stabilitás kapcsolatát tekintve a világgazdasági feltételrendszerben három alapvető scenárió-t célszerű felállítani.

1. A világgazdaságban nem kerül sor drasztikus mozgásokra, és a jelenlegi trendek folytatódnak. Ennek megfelelően továbbra is az Egyesült Államok marad a fejlett országok közül a meghatározó növekedési központ, Kína gyors felzárkózása folytatódik, egyre jelentősebb keresleti tényezőt jelentve, ami elősegíti a nemzetközi gazdaság gyors ütemű fejlődését. Ez a környezet a termelés oldaláról általában növeli a politikai biztonságot is, s kedvező külső feltételeket teremt a magyar gazdaság növekedési lehetőségei számára is.
2. A nemzetközi környezetben az ellentétek kezelhetetlenné válnak, az amerikai dollár nagymértékben leértékelődik, az USA növekedési üteme jelentősen lelassul, ami az európai gazdasági fejlődés lehetőségeit is nagymértékben rontja. Az USA és Kína közötti gazdasági ellentétek felerősödnek. Ebben az esetben a kelet-európai periféria lehetőségei is nagymértékben romlanak a nemzetközi gazdasági és politikai feltételek romlásával. Ezzel egyben a protekcionizmus is növekszik, ami előtérbe helyezi az egyes országok belső fejlődési tényezőinek fontosságát, s a kompetitív előnyök helyett a komparatív előnyök válnak meghatározóvá. E környezetben az egyes országok belső adottságai válnak meghatározóvá. Ez a fejlemény kedvezőtlen lenne a világgazdaság fejlődési lehetőségeire nézve, s egyben előnytelen feltételeket teremtené a magyar gazdaság számára is.
3. Az Európai Unió sikeresen alkalmazkodik a nemzetközi feltételekhez, kohéziója erősödik, a belső gazdasági korlátok megszűnnek, a térség egységes politikai szereplőként képes fellépni. Az időszak vége felé új technológiai áttörésre kerül sor, ami Schumpeteri értelemben vett kreatív rombolást indít el. Ez hosszabb távon új alapokra helyezi a gazdasági növekedés feltételeit, s a következő időszak újabb gyorsuló növekedését alapozhatja meg. Ebben a környezetben a technológia fejlődéshez való alkalmazkodás képessége, egyes országok rugalmassága, nemzetközi integráltsága talán még az eddigiekhez képest is fontosabb feltétellé válik.

A magyar gazdaság termelési oldalról történő biztonságának növelési bármely scenárió esetén is néhány tényező figyelembe vételével javítható.

1. Annak tudatos figyelembevétele, hogy napjainkban a versenyképesség és növekedés hordozói azok a globális vállalatok, amelyek képesek tevékenységüket világ szinten optimalizálni. Éppen ezért a nemzetközi vállalati hálózatokba való integrálódás jelenti a stabil gazdasági növekedés alapfeltételét, ehhez képest a különböző ágazati ösztönzési politikák, a KKV-szektor alkalmazkodásának és fejlődésének előmozdítása hasznos kiegészítő eszközt jelenthetnek a stabil növekedés feltételeinek biztosításához, de önmagukban nem elégségesek azok megteremtéséhez.
2. A gyors növekedés fenntartásához nélkülözhetetlen a megtakarítások és beruházások magas szinten stabilizálása, annak ellenére, hogy a nemzetközi finanszírozás lehetőségei a korábbi évtizedek némiképp zártabb világgazdasági feltételeihez képest jelentősen könnyebbé váltak. Ez fontos feltétele lehet Magyarországon a gyors gazdasági növekedéshez.

3. A szűkebb kelet-európai régióba, elsősorban Délkelet-Európába irányuló tőkebefektetések elősegítése, a hazai KKV-k tevékenység- és piacbővítésének támogatásával hozzájárulhat a kedvező növekedési feltételek biztosításához, a növekedés kedvező hatásainak szélesebb népességre való szétterítéséhez.

MELLÉKLET

A világgazdaság növekedése

	1988-1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Világ	3,4	2,8	3,7	4,8	2,6	3,1	4,1	5,3	4,8
Fejlett országok	2,9	2,6	3,4	3,9	1,2	1,6	2,0	3,3	2,7
USA	3,0	4,2	4,4	3,7	0,8	1,6	2,7	4,2	3,5
Eurózóna	–	2,8	2,9	3,8	1,9	0,9	0,7	2,1	1,3
Japán	2,9	–1,8	–0,2	2,9	0,4	0,1	1,8	2,3	2,7
Németország	2,7	2,0	1,9	3,1	1,2	0,1	–0,2	1,6	0,9
Feltörekvő piacok és fejlődő országok	4,1	3,1	4,1	6,1	4,4	5,1	6,7	7,6	7,2
KKE	0,9	0,6	5,0	0,3	4,4	4,7	6,5	5,3	5,2
Magyarország	–0,9	4,9	4,2	5,2	4,3	3,8	3,4	4,6	4,1
FÁK	-	–3,5	5,2	9,0	6,3	5,3	7,9	8,4	6,5
Oroszország	-	–5,3	6,3	10,0	5,1	4,7	7,3	7,2	6,4
Fejlődő Ázsia	7,9	4,3	6,3	7,0	6,1	7,0	8,4	8,8	8,6
Kína	9,9	7,8	7,1	8,4	8,3	9,1	10,0	10,1	9,9
India	5,9	6,0	7,0	5,3	4,1	4,2	7,2	8,1	8,3
Olajexportáló országok	–0,1	–0,2	3,1	7,1	4,4	4,2	6,9	7,1	6,7

Forrás: World Economic Outlook, 2006. ősz

Megtakarítás, beruházás, nettó hitelfelvétel a GDP százalékában

		1984-91 átlaga	1992-99 átlaga	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Világ	Megtakarítás	22,9	22,0	22,3	21,1	20,4	20,7	21,4	22,0
	Beruházás	23,7	22,5	22,4	21,4	20,7	21,0	21,7	22,2
USA	Megtakarítás	17,3	16,4	18,0	16,4	14,2	13,4	13,4	13,6
	Beruházás	19,9	19,0	20,8	19,1	18,4	18,5	19,6	20,0
	Nettó hitel	-2,6	-2,6	-2,7	-2,8	-4,2	-5,0	-6,2	-6,5
Eurózána	Megtakarítás	-	21,1	21,1	21,2	20,7	20,5	21,2	20,9
	Beruházás	-	19,8	21,5	21,0	20,0	20,1	20,5	20,9
	Nettó hitel	-	1,3	-0,4	0,1	0,7	0,4	0,7	0
Németország	Megtakarítás	24,0	21,0	20,1	19,5	19,2	19,1	20,9	21,3
	Beruházás	21,2	21,9	21,8	19,5	17,2	17,2	17,2	17,8
	Nettó hitel	2,8	-1,0	-1,7	0	2,0	1,9	3,7	4,1
KKE	Megtakarítás	27,3	20,2	19,2	19,0	18,6	18,4	18,5	18,8
	Beruházás	27,4	23,3	25,0	22,0	22,5	22,9	24,3	24,0
	Nettó hitel	-0,1	-3,1	-5,8	-3,0	-3,9	-4,6	-5,8	-5,2
FÁK	Megtakarítás	-	24,0	31,9	29,4	26,4	27,2	28,9	29,6
	Beruházás	-	22,4	17,9	21,1	19,8	20,9	20,8	20,7
	Nettó hitel	-	1,6	14,0	8,3	6,6	6,2	8,1	8,9
Japán	Megtakarítás	33,0	30,6	27,8	26,9	25,9	26,2	26,4	26,8
	Beruházás	30,3	28,1	25,2	24,8	23,0	23,0	22,7	23,2
	Nettó hitel	2,8	2,5	2,6	2,1	2,9	3,2	3,7	3,6
Fejlődő Ázsia	Megtakarítás	26,8	31,8	30,3	30,6	32,3	34,9	36,0	38,2
	Beruházás	29,2	32,3	28,2	28,9	29,7	31,9	33,4	34,3
	Nettó hitel	-2,4	-0,5	2,1	1,7	2,6	2,9	2,7	3,9
Olajexportáló országok	Megtakarítás	27,6	23,5	33,3	29,0	26,5	29,5	32,5	37,2
	Beruházás	28,7	23,5	20,2	22,6	22,1	22,6	22,3	21,7
	Nettó hitel	-1,1	0	13,1	6,4	4,3	6,8	10,2	15,5

Forrás: World Economic Outlook, 2006. ősz